

Állatkerti állatok környezetének gazdagítása

Pivarcsi Judit (IV. zoológus)

2008.11.06.

A környezetgazdagítást mint fogalmat elég nehéz pontos definícióval illetni, azonban ha mégis definiálni akarjuk, akkor azt lehet mondani, hogy a környezetgazdagítás olyan feltételek teremtése az állatok számára, melyek lehetőséget biztosítanak természetes magatartásformáik gyakorlására.

Miért fontos ez? Zárt térben tartott állatoknál gyakran felfedezhető természetes viselkedésük megváltozása, sztereotip viselkedés felvétele. Sok esetben megnő az állatok agresszivitása illetve szociális viselkedésük is zavart szenved. Mindemellett a nem megfelelő körülmények között tartott állatoknál a szaporítás is problematikussá válik, sok esetben egyáltalán nem is lehetséges. Azonban ha a fajnak megfelelő kifutókat alakítunk ki, illetve változatossá tesszük, gazdagítjuk környezetüket, akkor az abnormális viselkedési elemeket lecsökkenthetjük, az állatokból előhozhatjuk fajra jellemző viselkedésüket és elősegíthetjük szaporodásukat is.

A környezetgazdagító módszerek széles skáláját 3 főbb kategóriába lehet sorolni:

- Első csoportba tartoznak azok a módszerek, melyek során a gondozók az állatok táplálékát használják fel a környezetgazdagítás alapanyagaként. A cél általában a táplálkozási idejük meghosszabbítása. Ezeket a módszereket használják leggyakrabban, mivel az állatok számára az étkezés egy alaptevékenység, így készítenek hozzá a közreműködésre.
- A második csoport az érzékszervek manipulálásával dolgozó módszereket foglalja magába. Ennek során a látást, hallást, tapintást, ízérzést és szaglást használják fel a gondozók környezetgazdagítási módszereik alapjául. Leggyakrabban a szaglószervek izgatását kiváltó illatanyagokat alkalmaznak.
- Harmadsorban pedig olyan tárgyak alkalmazása is hasznos és hatékony, melyekkel az állatok nem találkoznak természetes élőhelyükön, ezek is lekötik az állatok figyelmét zárt körülmények között. Ide tartoznak például a különböző labdák, kisgyermek játékok, dobozok, stb.

Továbbá egy nagyon fontos és problematikus kérdés még az állatok mozgásaktivitásának a növelése is, melynek megoldása általában drága és nehézkes, így még megoldásra vár sok faj esetében.

A fogságban tartott állatok környezetének gazdagítása és ezáltal jobb körülmények teremtése számukra napjainkban egy igen kiemelt terület, rengeteg törekvés irányul megvalósításukra. Léteznek kevésbé vizsgált illetve alaposan letesztelt, bevált és ezáltal széles körben alkalmazott környezetgazdagítási módszerek egyaránt. Azonban ha egy módszer az egyik faj esetében kiválóan működik, az egy másik fajnál lehet semleges, vagy akár negatív hatású is. Sőt mi több, a különböző állatkertekben tartott, azonos fajhoz tartozó állatok között is lehetnek eltérések azonos módszerek használata során, annak sikerességét illetően. Dolgozatomban ezekre az eltérésekre szeretnék néhány példát hozni, és ezáltal érzékeltetni, hogy mennyire sokrétű és bonyolult is egy zárt térben tartott állat környezetének megfelelő kialakítása, gazdagítása, hogy az egy „pszichológiailag kiegyensúlyozott” élőlény legyen, melyhez ugyanúgy hozzájárul annak mind testi, mind lelki jóléte.

Napjaink egyik elterjedt környezetgazdagítási módszere az állatkerti állatok különböző szaganyagokkal való izgatása és ezáltal történő környezetgazdagítása. Sok faj esetében rendkívül hatékony a módszer, nagy befolyással bír az állatok viselkedésére, befolyásolhatja szaporodásukat, növelheti térkihasználásukat, csökkentheti inaktivitásukat, így egy viszonylag egyszerű, könnyen alkalmazható módszernek minősül. Gorillák esetében még kevésbé ismert a különböző illatanyagok hatása, kevés vizsgálat irányult erre vonatkozólag. Egy nemrégiben végzett vizsgálat célja éppen az volt, hogy vajon hatással vannak-e a más fajoknál kiválóan bevált szagokkal való ingerlési módszerek a fogságban tartott gorillák viselkedésére. D. L. Wells et al. 6 nyugati síkvidéki gorillán végzett erre vonatkozó megfigyeléseket, az észak-írországi Belfasti Állatkertben. Kísérletük során négy illatanyagot juttattak az állatok élőterébe, melyek kellő körültekintéssel lettek kiválasztva, ügyelve arra, hogy ne károsak legyenek a gorillákra nézve. Az illatok prezentálására oly módon történt, hogy szövetdarabokat impregnáltak négy illattal (narancs, mandula, vanília, borsmenta), kontrollnak pedig desztillált vízzel impregnált szövetet használtak, majd ezeket a gondosan előállított mintákat juttatták az állatok életterébe, melyekhez azok aztán szabadon hozzáférhettek, s közben figyelték az állatok viselkedését. A vizsgálat eredménye szerint a gorillákra csupán kis hatással voltak az illatosított szövetdarabok, melynek egyik lehetséges oka az, hogy a kutatók által használt módszer nem hatékony a gorillák esetében vagy a felhasznált illatanyagok nem eléggé stimulálóak számukra. A másik lehetséges ok pedig abban rejlik, hogy a gorillák érzékelésében a szaglás nem olyan kiemelt, legalábbis a zárt körülmények között tartott állatok esetében. Megállapítható tehát, hogy az egyéb fajoknál sokszor pozitív hatást kiváltó illatanyagokkal való környezetgazdagítás a gorillák esetében nem olyan hatékony, így esetükben más módszerek alkalmazása célravezetőbb.

Egy másik, állatkerti körülmények között tartott állatok esetében kevésbé használt, azonban terápiás célokra gyakran alkalmazott módszer a hangokkal való stimuláció. D. L. Wells et al. állatkerti körülmények között tartott nyugati síkvidéki gorillák esetében végzett kutatásokat arra vonatkozólag, hogy van-e valamilyen hatással az állatokra a hanghatásokkal való környezetgazdagítás. Vizsgálataikat a Belfasti Állatkert 6 gorilláján végezték. A megfigyelések ideje alatt háromféle hanghatást használtak: egy a gorillák számára ökológiailag releváns esőerdei-, egy ökológiailag nem releváns klasszikus zenei- illetve egy kontroll-hanghatást, melybe az állatkertben alapesetben előforduló hangok és zajok tartoztak bele. Eredményül nem kaptak szignifikáns viselkedésbeli változást egyik hanghatás esetében sem, azonban megfigyelhető volt egyfajta trend a stressz okozta viselkedéselemek csökkenésében, illetve a pihenést jelző viselkedési elemek növekedésében. Meglepő módon, (ha nem is nem szignifikánsan, de kis mértékben) pozitívan változott az állatok viselkedése a klasszikus zene hatására, az esőerdei hanghatások alkalmazásakor tapasztalt felmérésekhez képest. A nem szignifikáns eredmények a gorillák esetében talán a nem megfelelő hanghatások alkalmazásával magyarázható, vagy egyéb lehetőség, hogy ezek az állatok nem olyan érzékenyek a hangokkal való stimulációra, mint az más fajok esetében megfigyelhető. Tehát nem vethető el ez a módszer a környezetgazdagítási lehetőségek széles skálájából, ugyanis zárt térben, kísérletes körülmények között tartott állatok, úgy mint csimpánzok (Howell et al., 2003), rhesus makákók (O'Neill, 1989), gibbonok (Shepherdson et al., 1989) vagy egyes páviánok (Brent and Weaver, 1996) esetében pozitív viselkedésbeli változást figyeltek meg több esetben is különböző hangok alkalmazásakor, így más fajoknál bizonyítottan hatékony a módszer.

A természetes élőhelyükön élő vadállatok kénytelenek nap mint nap kisebb-nagyobb távolságokat megtenni élelemszerzés vagy a predáció elkerülése végett, esetleg szaporodás céljából. Számos állatkertben tartott faj, mivel mozgásterük korlátozott, nem képes kielégíteni

a természetéből fakadó mozgásigényét, így gyakran kialakulnak abnormális viselkedésformák illetve sztereotip viselkedések, egyes esetekben mozgásaktivitásuk is nagy mértékben lecsökkenhet. Ennek mértéke fajtól függően változó, némely fajt kevésbé, némelyeket nagyobb mértékben érint ez a problémakör. Egyik módszer az állatok mozgásaktivitásának növelésére az állatkerti kifutók között történő mozgatása az állatoknak. K. E. Lukas et al. az Atlantai Állatkert két nyugati síkvidéki gorillacsoportján végzett megfigyeléseket, melyeket kifutóik között cserélgettek bizonyos időközönként. Eredményül azt kapták, hogy az állatok területhasználata az új helyen eltöltött első pár nap alatt növekedett, azonban az előzetesen megjósolt stresszre utaló viselkedési elemek növekedését nem tapasztalták az állatokon. A módszer igen jól alkalmazható tehát az állatok mozgásaktivitásának növelésére. Azonban egyik problémája abban rejlik, hogy az állatkertek többségében nincsen mód olyan kifutók létrehozására, melyekben alkalmazhatnák az állatok „mesterséges vándorlását”, illetve ha mégis megoldható egy új kifutó létrehozása ilyen célból, akkor nagy odafigyelést kíván annak megfelelő kialakítása, ugyanis az állatok által korábban megszokott, eredeti kifutójuktól nagy mértékben eltérő és egyéb berendezésű alternatív kifutó látványa megrémísztheti az állatokat, és azok inkább visszavonulnak az új hely felfedezése helyett. Továbbá a módszer csak akkor eredményes, hogyha az állatok vándoroltatása folyamatos a kifutók között, mivel az első pár nap után az állatok felfedező viselkedése lecsökkent, és csak az ismételt új helyre való kerüléskor növekedett meg újra. Ez a módszer tehát azoknál a fajoknál lehet hasznos és hatékony, melyek hajlamosak arra, hogy keveset mozognak átlagos körülmények között való tartásukkor.

Az állatkertek látogatói, mivel általában nincsenek teljesen elszeparálva az állatoktól, gazdagítják azok környezetét, csupán az általuk okozott hanghatások vagy akár tömegességük által is. Némely fajok esetén megengedett a látogatók általi etetése az állatoknak, mely szintén gazdagítja azok mindennapjait. Más fajoknál azonban az emberek jelenléte, ha a kifutó nincsen megfelelően kialakítva, jelenthet stressz helyzetet, mely a nem kívánt viselkedési elemek megjelenésében mutatkozhat meg. G. Carder és S. Semple két állatkerti körülmények között tartott nyugati síkvidéki gorillacsoport esetén vizsgálta a látogatók hatására az állatok viselkedésében megmutatkozó változásokat. Az egyik gorillacsoport otthona a Port Lympne Állatkert, a másik gorillacsoporté pedig a Chessington Állatkert volt, tehát egymástól független területeken nézték a látogatók hatását. Az állatok idegességének mértékét két stresszhelyzetben előforduló viselkedési elem megfigyelésével próbálták felmérni: az egyik az állatok önvakarózása, a másik pedig az állatok látogatók iránt mutatott figyelő tevékenysége volt. Megfigyeléseik érdekes eredményt hoztak: Port Lympne Állatkert gorilláinál szignifikáns összefüggés mutatkozott az állatok idegességének mértéke és a látogatók száma között, míg a Chessington Állatkertben ez nem volt tapasztalható. A megmutatkozó különbségnek számos oka lehet, így például a két állatkert gorillacsoportjának összetétele különböző volt, így lehetséges, hogy ebből fakadóan máshogy reagáltak a látogatók jelenlétére is, továbbá megfigyeléseiket a két állatkerben nem azonos időben végezték, hanem különböző hónapokban, így az évszakos időjárásbeli eltérés is befolyásolhatta az állatok viselkedését. Ebből a vizsgálatból kiderül tehát, hogy ami az egyik állatkert egyedeinél megfigyelhető, az egy másik helyen ugyanazon faj más egyedei esetében nem biztos hogy szintén előfordul. Legyen szó akár környezetgazdagítási módszerről, vagy eszközzel, nagy lehet a változatosság nem csak a különböző fajok reakciói, de az azonos faj más egyedeinek viselkedése között is.

Összegzésként elmondható tehát, hogy az állatkerti állatok környezetgazdagítása egy igen komplex és nagy odafigyelést illetve körültekintést igénylő feladat. Fontos megismerni az állatok természetbeli élőhelyét, viselkedését, szociális életét, stb. ahhoz, hogy megfelelő

környezetet és ezáltal életmódot tudjunk nekik kialakítani. Napjainkban nagy mértékben nő a környezetgazdagításra vonatkozó irodalom, egyre több forráson keresztül osztják meg a kutatók és a gondozók eredményeiket, tapasztalataikat, melyekből minden témában dolgozó embernek érdemes ötletet merítenie – de nem szabad elfelejteni: ami az egyik fajnál kiválóan beválik, az a másikon nem feltétlenül működik.

Irodalom:

D.L. Wells et al., A note on the effect of auditory stimulation on the behaviour and welfare of zoo-housed gorillas, *Applied Animal Behaviour Science* 100 (2006) 327–332

D.L. Wells et al., A note on the effect of olfactory stimulation on the behaviour and welfare of zoo-housed gorillas, *Applied Animal Behaviour Science* 106 (2007) 155–160

K. E. Lucas et al., Gorilla behavior in response to systematic alternation between zoo enclosures, *Applied Animal Behaviour Science* 81 (2003) 367-386

Carder, G., Semple, S., Visitor effects on anxiety in two captive groups of western lowland gorillas, *Appl. Anim. Behav. Sci.* (2008), doi:10.1016/j.applanim.2008.06.001

A. Meder, Effects of the environment on the behaviour of lowland gorillas in zoos, *Primate report* 32, 167-183 (1992)